

Gabriel Ciscar i Ciscar

Apunt biogràfic

Emilio La Parra López

La vida de Gabriel Ciscar, nascut a Oliva el 17 de març de 1760, canvià de manera radical, com la de tants altres espanyols i encara el mateix país, el maig de 1808. En aquella data havia assolit el grau de brigadier de l'Armada i exercia el càrrec de Comandant General d'Artilleria de Marina; a més, comandava la companyia de Guàrdies Marines de Cartagena. Era, per tant, un alt integrant de l'administració de la monarquia de Carles IV, un típic representant, en suma, de l'Antic Règim. A aquella situació havia arribat fonamentalment per mèrits propis, ja que no es coneix relació estreta de Ciscar amb cap personatge influent en la cort, font llavors de favors i gràcies.

Però la vesprada del 23 de maig d'aquell any es va saber per la *Gazeta de Madrid* (òrgan oficial de notícies en l'època) que a Baiona s'havia decidit canviar la dinastia que regnava a Espanya i que el nou rei seria un germà de Napoleó. Airada per la notícia, la població de Cartagena es va congregar al voltant de l'ajuntament —de manera espontània, segons les fonts— i va exigir la reunió de les autoritats. «Buscats, portats i acompanyats pel poble en tumult i sublevació», refereixen les Actes Capitulars de la ciutat, anaren arribant a les cases consistorials tots els homes amb alguna autoritat. Ciscar en fou un. Una vegada reunits, es va formar un organisme (la Junta) que va assumir el màxim

poder a la ciutat i en nom de Ferran VII va declarar la guerra a Napoleó. Era el començament de l'anomenada Guerra de la Independència. Des d'aquell moment, Ciscar es va convertir en polític. Ja no va tornar a exercir les activitats a les quals havia dedicat la vida: la ciència (tenia fama a Europa de gran matemàtic) i l'ensenyament dels oficials de Marina.

Des del seu retorn a l'Acadèmia de Guàrdies Marines de Cartagena, als 17 anys d'edat, havia complit amb plena satisfacció dels seus superiors les dues comeses principals que li competien com a integrant de la Reial Armada: cursar amb brillantor els estudis reglats i complir competentment les missions encomanades. En el camp estrictament militar, amb tot, l'actuació de Ciscar no fou especialment rellevant. Com a oficial d'un paquebot, va prendre part en el bloqueig de Gibraltar (1779), operació saldada amb fracàs i que, per tant, no va reportar glòria a aquells que hi participaren. Més notòria fou la participació el 1782, a les ordres de Bernardo de Gálvez, governador de la Luisiana, en la presa de Pensacola, en la llavors colònia espanyola de Florida. Fou aquesta una acció famosa, de les més importants exercides per l'exèrcit espanyol en la guerra d'Independència de les 13 colònies britàniques que van formar els Estats Units. Com a oficial de Marina, Ciscar va intervenir més tard en diverses missions científiques per la Mediterrània Oriental i a Amèrica, on va transportar tropes i va dur a terme treballs topogràfics, però açò, tot i que fructífer des del punt de vista científic, es podria qualificar de rutinari i no va reportar notorietat militar a Ciscar. Aquesta li arribà el 1796 per una circumstància fortuïta.

Espanya i França acabaven de signar aquell any un tractat d'aliança i van entrar en guerra contra Anglaterra. Espanya va armar una potent esquadra, comandada per Juan de Lángara, amb la missió d'alliberar del bloqueig britànic els ports de Gènova i Livorno, fustigar la flota d'aquesta nacionalitat a Bastia (Còrsega) i tornar a Espanya en companyia d'una esquadra francesa per a unir-se a Cadis a una altra de la mateixa nacionalitat provinent de Brest. Amb açò es pretenia executar una operació d'envergadura, destinada a llançar una gran ofensiva marítima contra Anglaterra. L'expedició de Lángara, tot i això,

no va complir l'objectiu, ja que en arribar al Golf de Lleó es va desencadenar una gran tempesta que va dispersar els vaixells i va ocasionar serioses avaries en molts d'ells. El San Antonio, en el qual viatjava Ciscar com a segon comandant, va arribar a Toló el 31 d'octubre de 1796 amb grans desperfectes en el timó; dos dies més tard, arribà la resta de l'esquadra de Lángara, igualment malparada. Durant la tornada a Espanya, de nou les tempestes van assetjar els navilis espanyols i van ocasionar dispersions. Ciscar es va distingir en aquesta ocasió per l'habilitat en el maneig dels instruments nàutics i mitjançant un dels rellotges d'Arnold va indicar a Lángara la situació exacta, fet que li va permetre arribar a port a les Balears sense problemes. Després d'aquest fet, es va estendre la fama de Ciscar com a experimentat mariner en l'ús dels instruments nàutics, gràcies als seus coneixements científics. Potser per aquesta raó, o potser perquè s'inclinava més cap a la ciència que cap a l'acció, des del 1796 Ciscar ja no va participar en expedicions militars i va centrar l'activitat en la docència, l'escriptura d'obres científiques i l'exercici de càrrecs administratius.

Entre el 1796 i el 1808, Ciscar fou professor i director de l'Acadèmia de Guàrdies Marines de Cartagena. Va compondre tractats per a la formació dels Guàrdies Marines que van assolir un gran èxit (el seu *Curso de Estudios Elementales de Marina*, que consta de quatre volums, fou adoptat com a text en els establiments docents de la Marina durant quasi tot el XIX i, segons l'opinió de Cesáreo Fernández Duro, especialista en la matèria, es tracta de «textos inmejorables en l'època de la seua publicació»). En dues ocasions, el 1785 i el 1807, va rebre Ciscar l'encàrrec de reorganitzar els estudis majors en l'Armada i va elaborar sengles plans d'estudis molt elogiats. Però allò més rellevant des del punt de vista de la seua projecció internacional fou la designació com a representant en la comissió científica internacional encarregada d'establir a París el sistema mètric decimal.

El 1798, França tenia necessitat de demostrar al món les bondats i els èxits de la seua Revolució i, entre altres actuacions, va convocar científics de tot Europa per a establir un nou sistema de pesos i mesures. A part de

presentar el fet com un èxit de la Revolució en l'àmbit científic, amb açò es pretenia també posar ordre en l'àmbit dels pesos i les mesures, vital per a les transaccions econòmiques. Imbuïts de l'esperit racionalista i utilitarista propi de la Il·lustració, els revolucionaris volien acabar amb l'arbitrarietat que hi havia en la matèria, ja que en cada localitat regien normes pròpies, producte de la voluntat de prínceps i senyors, sense ajustar-se a criteris de cap tipus. En un temps en què els intercanvis comercials anaven en augment i s'estenien per tot el món, resultava preemptori establir un sistema invariable i universal. Aquesta fou la tasca assumida pels científics reunits a París, que van prendre com a base la dimensió del globus terraquí, perquè era el més gran i universal, i com a referència, els meridians (cercle màxim de l'esfera terrestre, que passa pels dos pols). Com que els meridians són iguals i, a més, per cada lloc passa un meridià, són, en conseqüència, universals.

A partir d'aquesta idea van treballar a París vint-i-dos científics europeus. N'hi ha prou d'esmentar alguns noms per a adonar-nos de l'altíssim nivell de la reunió. Allí estigueren, en representació dels països respectius, Coulomb, Delambre, Lagrange, Laplace, Méchain, Vasalli... Per Espanya, hi van acudir Gabriel Ciscar i Agustín de Pedrayes, però la preeminència en aquesta funció la va exercir Ciscar, que tingué una comesa directa en la primera definició del metre: «la deumilionèsima part del quadrant del meridià terrestre».

La seua participació en la Comissió de Savis, com fou coneguda en l'època, i els seus treballs científics anteriors, que havien sigut objecte de lloances en dues sessions de la prestigiosíssima Acadèmia de Ciències de París, van suposar la consagració europea de Ciscar com a matemàtic, fet que va corroborar a la seua tornada de París amb la publicació de la primera obra en què es va donar a conèixer a Espanya el sistema mètric decimal: *Memoria elemental sobre los nuevos pesos i las nuevas medidas fundados en la naturaleza* (1800).

La trajectòria de Gabriel Ciscar mostra fefaentment que no va ser un militar d'acció, sinó un científic amb vocació docent. És a dir, un home il·lustrat i, per tant, racionalista, que concebé com a primordial l'impuls de la ciència

i l'extensió de l'educació, empresa que va entendre com la via més adequada per al progrés d'Espanya. Ciscar fou abans que res un home cerebral, molt exigent amb ell mateix, que va jutjar amb fredor tot allò que l'afectava, ja fóra públic o privat, basat sempre en arguments racionals. No tingué inconvenient de rebutjar qualsevol teoria científica si no estava provada, a risc de topiar amb la Inquisició. De manera que va defensar l'heliocentrisme davant el geocentrisme mantingut oficialment per l'Església Catòlica, va denunciar el papatisme popular davant fenòmens de la naturalesa, generalment considerats càstigs del cel, es va rebel·lar contra les supersticions, contra les almoines a beates i visionàries (tan abundants en l'època), contra les novenes per a impetrar favors del cel..., encara que sempre —convé recalcar-ho— mantingué una religiositat sincera, como fou el cas de la immensa majoria dels il·lustrats espanyols.

En l'àmbit professional, sempre va defensar la primacia de la ciència sobre l'experiència. Mitjançant l'activitat docent i, en especial, en els plans d'estudi elaborats per ell per a formar els oficials de l'Armada, pretengué crear un cos d'elit, constituït per marins amb una sòlida formació científica, que serien els autèntics directors de la Marina espanyola. Segons les seues paraules, «es necessiten alguns oficials teòrics capaços de jutjar el mèrit d'un nou descobriment, examinar les errades de què puguen ser susceptibles les pràctiques establertes [és a dir, corregir l'experiència], estudiar la millor manera de facilitar-les i esmenar-les, i, en una paraula, que donen el to a què s'han d'ajustar els altres, els quals tenen prou de tenir uns coneixements generals». Evidentment, Ciscar no advocava per prescindir dels oficials experimentats, però volia que la Reial Armada quedara en mans d'aquells que estigueren al dia dels progressos científics i no dels altres.

Ell mateix va donar exemple sobre el particular, no solament per la dedicació a la ciència, sinó també per l'interés a assimilar coneixements de tot tipus i per la preocupació pel llenguatge. Com a bon il·lustrat (l'herència del seu parent i paísà Gregori Maians fou determinant en aquest sentit), Ciscar pretengué ser un humanista. Qui s'acoste als seus escrits constatarà que la

seua prosa —fins i tot tractant-se de textos matemàtics— és clara i la construcció sintàctica, impecable, el seu lèxic està allunyat de la pedanteria i dels estrangerismes, siguen gal·licismes i llatinismes, i demostra coneixement dels autors del Segle d'Or i dels clàssics grecollatins.

Ciscar, d'altra banda, tingué vel·leïtats literàries. Durant la seua vida va compondre diversos poemes, en què expressà els records personals i els sentiments íntims (els publicà quan estava en l'exili a Gibraltar, el 1825, quatre anys abans de la seua mort, en un volum titulat *Ensayos poéticos*). A més, un any abans de la seua mort, acabà un extens *Poema Físico-Astronómico* (editat el 1828), text que podríem considerar el seu testament intel·lectual. Dividit en set cants, el llibre intenta explicar el sistema de l'univers i constitueix una espècie de síntesi dels esdeveniments astronòmics en el segle XVIII. No és una obra mestra literària, sinó més bé una producció de difícil lectura, que pot ser enquadrada en el gènere, tan en voga en l'època, de la poesia didàctica. El llibre és, abans de res, un cant admiratiu a la natura: Ciscar hi pretén mostrar les lleis que la regeixen i la possibilitat que té l'ésser humà d'entendre-les. L'univers —segons ell— és un camp de comprensió i d'estudi i de cap manera, un caos incompreensible i hostil.

El 1808, aquest home, prototipus —pel que s'acaba de dir— del científic il·lustrat, no dubta a comprometre's en política. Com ha quedat dit, des del primer instant es col·loca al costat dels de Cartagena que decideixen fer front a Napoleó i de seguida va assumir responsabilitats. El 1809 fou nomenat governador de Cartagena i pocs mesos més tard les noves autoritats centrals el van designar ministre de Marina. Ciscar preferí continuar a Cartagena i no arribà a ocupar el càrrec, però l'octubre d'aquell mateix any no pogué rebutjar el nomenament de regent (açò és, membre de l'òrgan col·legiat que en absència del rei té el màxim poder executiu). Així doncs, al final del 1810 es traslladà a Cadis. Quasi tota la seua vida havia transcorregut a Cartagena; a partir de llavors, residí allà on van estar les institucions principals de l'Estat. El 1812, cessà en la regència, però sense solució de continuïtat passà a ser membre del Consell d'Estat, constituït d'acord amb allò establert per la Constitució

aprovada aquell any. El següent, és nomenat regent una altra vegada i com a tal viu els últims moments de les Corts de Cadis i de la primera experiència constitucional.

El 1814, Ciscar figurà com a home destacat del sistema liberal, l'ideari del qual va assumir. Era un constitucional convençut, igual que havia sigut un il·lustrat en tota la seua extensió. No era un liberal exaltat, sinó dels que foren qualificats, anys després, de moderats. És a dir, enemic de l'absolutisme monàrquic, partidari d'introduir reformes de calat en la monarquia (entre elles, l'abolició del règim senyorial, la supressió de la Inquisició, l'enfortiment de la propietat privada, etc.) i està convençut que la sobirania resideix en la nació. Però Ciscar, com a bon moderat, fou un ferm partidari de l'ordre, detestava l'algaravia, els insults i les manifestacions al carrer, i —sobretot— pretenia que tot s'ajustara a la llei, basada en la Constitució.

Aquest ideari xocava frontalment amb el de Ferran VII, tornat el 1814 de l'exili daurat a França, i en conseqüència, Ciscar en patí les conseqüències. Com a notori liberal, fou detingut i, a l'espera de judici, passà 14 mesos a la presó: de l'octubre de 1814 al desembre de 1815. En aquesta última data, després d'un judici apressat i sense garanties, fou condemnat a la pena de desterrament, sense privació del rang militar.

Un lustre, del 1815 al 1820, passà Ciscar desterrat a la seua ciutat natal, Oliva. La seua vida era llavors aparentment fosca. No publicava llibres i a Oliva no disposava de mitjans per als treballs científics. Actuava com un gentilhome de províncies, ocupat en el seu patrimoni, que no era escàs, ja que la seua família el tenia en grau apreciable i ell l'havia incrementat gràcies a una bona administració i a les aportacions de la seua esposa, Ana Agustina, que pertanyia a una família acomodada. A més de la cura dels seus béns, s'ocupava d'un altre menester, fonamental també per a ell: demostrar que no fou condemnat per sentència d'un tribunal de Justícia, sinó per la voluntat del monarca. El matís era crucial per a una personalitat com la seua. No havia sigut condemnat per contravenir les lleis, sinó en virtut d'un acte personal, discrecional, d'un rei absolutista, que no s'atenia ni a la llei, ni a la justícia.

Ciscar va redactar diverses representacions sobre aquests extrems, naturalment sense cap resultat positiu.

El temps del desterrament fou també agitat per a ell en l'àmbit personal. El 1816 morí Ana Agustina, amb qui havia tingut set fills. El colp emocional fou considerable (ho reflecteix Ciscar en els seus poemes), però el setembre de 1817 —tenia 57 anys d'edat i havia romàs vidu un any— es casà per segona vegada. La seua segona esposa, Teresa Ciscar d'Oriola, cosina seua, aportà un considerable patrimoni econòmic al matrimoni. D'aquest segon enllaç van nàixer dos fills.

Una vegada restablert el constitucionalisme el 1820, Ciscar tornà a la vida pública. Immediatament fou anomenat conseller d'Estat i ascendit a tinent general de l'Armada. Novament es va comprometre amb el liberalisme, llavors com a conseller d'Estat, però el 1823 aquest compromís adquirí una dimensió especial. L'abril d'aquell any tropes franceses comandades pel duc d'Angulema (els Cent Mil Fills de Sant Lluís) entraren a Espanya, en virtut d'un acord de la Santa Aliança, per a derrocar el sistema constitucional i restablir Ferran VII en tots els seus poders. Per a evitar caure en mans de l'invasor, les Corts ordenaren el trasllat de les principals institucions polítiques de l'Estat, inclòs el rei, primer a Sevilla i el juny d'aquell any, a Cadis. Es creia que de la mateixa manera que va succeir el 1808 davant Napoleó, aquesta ciutat seria el millor lloc per a resistir el nou invasor. Però Ferran VII es negà a fer el viatge de Sevilla a Cadis i l'11 de juny les Corts el declararen inhabilitat per a exercir les funcions i van nomenar una nova Regència, integrada per dos marins, Cayetano Valdés i Gabriel Ciscar, i un general de terra, Gaspar Vigodet. La funció de la Regència consistia únicament a traslladar al rei a Cadis i, en efecte, als pocs dies de constituir-se i una vegada fet el viatge, la Regència es va dissoldre.

El règim constitucional, tot i això, no fou capaç de resistir i, l'1 d'octubre de 1823, Ferran VII va recuperar els poders i per segona vegada derogà la Constitució. Ciscar es trobava a Cadis i, com els altres membres de la Regència i molts altres lliberals, tenia la consciència tranquil·la, ja que estava

convençut que la seua manera de procedir s'havia ajustat a la llei. No ho va entendre així el rei i el 4 d'octubre signà un decret reservat pel qual condemna a pena de mort en la forca els tres regents. Com que el decret es mantingué en secret, els afectats no se n'assabentaren fins que els en va informar el general francès Bourmont. Tot i així, els tres regents, que no es consideraven culpables de res i no van creure el rei capaç d'una baixesa com aquella, no donaven crèdit a la notícia. Es van salvar perquè Bourmont utilitzà un recurs novel·lesc: simulà que els arrestaven i els traslladà a un dels vaixells francesos ancorats a la badia de Cadis. Aquell mateix vaixell els va conduir a Gibraltar.

A Gibraltar visqué Ciscar els últims anys (sis anys llargs), convençut de la seua innocència. Envià un memorial al rei en què sol·licitava tornar a Espanya sense càrrecs. No n'obtingué resposta. És més, el 20 d'abril de 1825, l'Audiència de Sevilla li ratificà la condemna a la pena ordinària de mort. La tornada a Espanya fou impossible.

El 12 d'agost de 1829, als 69 anys d'edat, va morir Gabriel Ciscar a Gibraltar i fou enterrat al cementeri catòlic del penyal. El 1860, les seues restes mortals van ser traslladades al panteó de Marins il·lustres de San Fernando, on reposen actualment.

Aquest home d'«alta estatura i gest avinagrat», com el va descriure Mesonero Romanos, racionalista i recte, fidel complidor sempre de les obligacions, i per això mateix compromés, fins a les últimes conseqüències, amb l'Espanya del seu temps i amb les seues idees, acabà la vida anguniat, com reflecteixen les notes relatives a la seua actuació política redactades durant el seu exili.

EMILIO LA PARRA LÓPEZ